

INTRODUCCIÓ

Pocs fenòmens sòcio-històrics es mostren tan envoltats de tòpics com el carlisme, interpretat durant molt de temps en el sentit etimològic primitiu. És a dir, com un moviment contrarevolucionari promogut pels partidaris del pretendent Carles de Borbó en defensa de la tradició. Per això massa sovint el fenomen carlí s'ha reduït a l'anàlisi de la justificació ideològica que li serveix de base, la versió més acabada i rànica d'un absolutisme teocràtic emparentat amb els moviments antiliberals i reaccionaris de l'Europa de la Restauració. Però al marge dels postulats doctrinals, la confluència en el si del carlisme de grups socials molt diversos, el seu particular arrelament a Bascònia o la seva posterior evolució afegeixen una gran complexitat a un fenomen d'àmbit nacional que encara ens falta molt per conèixer del tot.

No obstant això, l'abundant producció escrita sobre el carlisme gairebé no tracta d'aquestes qüestions. Contràriament, abunden les narracions dels principals episodis bèl·lics, les memòries més o menys autobiogràfiques d'importants caps militars i els pamflets de marcat caràcter apologètic, on la justificació de la supremacia moral i jurídica del legitimisme enfront del pervers i estrangeritzant liberalisme constitueix l'eix central de l'argumentació. D'aquí prové la insistència en la llui-

ta dinàstica —amb el corol·lari subsegüent de la defensa dels valors tradicionals recollits en la trilogia «Déu, Pàtria, Rei»— com a factor desencadenant de la insurrecció. Des del punt de vista liberal, tampoc no manquen les obres que presenten la dialèctica carlisme-liberalisme com una pugna ideològica entre la reacció i el progrés, encara que solen concedir un protagonisme determinant al factor religiós i a l'agitació clerical a favor de la sublevació. En la majoria de casos es tracta d'una literatura militant ideologitzada.¹

Sense trencar del tot amb aquests estereotips, la publicística basca ha posat més atenció en el paper que va tenir la defensa dels furs en l'alçament. Des dels liberals partidaris dels furs —variant local del moderantisme isabelí i fermes defensors d'un particularisme compatible amb la unitat constitucional—, gran part dels assagistes locals han fet de la qüestió foral el detonant de la contesa o, si més no, la causa principal de la seva llarga durada.² I no tant pel foralisme dels cortesans del pretendent Carles —d'altra banda, ferventment apostòlics, legitimistes i majoritàriament castellans—, sinó per la instrumentalització interessada i fratricida d'un sentiment molt més estès al país. Aquesta posició, però, dista de ser unànime. Mentre que uns han refusat el caire foralista del conflicte tot insistint en la llui-

1. El catàleg més complet sobre la literatura carlina continua essent el de BURGO, J. del, *Bibliografía de las guerras carlistas y de las luchas políticas del siglo XIX*, Pamplona, 1966.

2. Vegeu, per a tots, HORMAECHE, F. de, «De las causas que más inmediatamente han contribuido a promover en las Provincias Vascongadas la guerra civil», a *Revista de Madrid*, segona sèrie, volum I, 1839, pp. 336-361. Per a una interpretació més recent de l'estrany maridatge entre furs i contrarevolució, ARÓSTEGUI, J., «El carlismo y los fueros vasconavarros», a *Historia del Pueblo Vasco*, III, Sant Sebastià, s. a., pp. 71-135.

ta dinàstica i en la defensa de la religió com a úniques causes de la contesa, d'altres l'han magnificat fins a l'extrem de considerar la carlinada com el primer pas del poble basc per treure's el jou espanyol.³

D'acord amb la historiografia més recent, el primer carlisme constitueix la protesta de certs estrats socials contra les disfuncions introduïdes per la revolució liberal; protesta que, en el cas concret del País Basc, no es pot deslligar de la resistència camperola a la modernització de les estructures socio-econòmiques tradicionals.⁴ Però, per què el carlisme va arrelar amb tanta força en aquestes províncies?; que potser el descontentament era més gran aquí que a d'altres regions espanyoles? En qual-sevol cas, sembla que no es pot dubtar que, per gran que fos el malestar, sense el concurs actiu de la petita noblesa rural la protesta hauria quedat reduïda a una simple revolta. I en

3. La consideració de la contesa carlina com una guerra d'alliberament nacional, que posteriorment el nacionalisme assumiria com a article de fe, va ser exposada pel suletí CHAHO, J. A., *Voyage en Navarre pendant l'insurrection des basques, 1830-1835*, París, 1836.

4. Tot i que encara són insuficients per realitzar una síntesi global i definitiva sobre el fenomen carlí, cal destacar els treballs de FERNÁNDEZ DE PINEDO, E., *Crecimiento económico y transformaciones sociales en el País Vasco, 1100-1850*, Madrid, 1974; FERNÁNDEZ ALBALADEJO, P., *La crisis del Antiguo Régimen en Guipúzcoa: cambio económico e historia*, Madrid, 1975; BELTZA, *Del carlismo al nacionalismo burgués*, Sant Sebastià, 1978; EXTRAMIANA, J. M., *Historia de las guerras carlistas*, Sant Sebastià, 1979, 2 vol.; BARAHONA, R., *The making of carlism in Vizcaya (1814-1833)*, tesi doctoral inèdita, Princeton University, 1979; ARÓSTEGUI, J., «El carlismo y la guerra civil», a *Historia de España*, fundada per Ramón Menéndez Pidal i dirigida per José María Jover Zamora, t. XXXIV, Madrid, 1981, p. 70-139; COVERDALE, J. F., *The Basque Phase of Spain's first Carlist War*, Princeton, 1984.

aquest punt sí que es poden establir diferents comportaments regionals, des de la bel·ligerància més extrema a la inhibició més absoluta. Potser perquè en d'altres latituds no van saber o no van voler mobilitzar aquest descontentament contra el programa reformista, el fet és que només al territori basco-navarrès els nobles es posaren de manera decidida al capdavant de la insurrecció. A més d'alçar la bandera de la sedició, els notables rurals van dotar el moviment insurreccional de la indispensable capacitat organitzativa i de la necessària cohesió ideològica per fer del país el més ferm baluard carlí. Ara bé, cal demanar-se per què els «jauntxos» van cooperar amb el pretendent Carles i quins mitjans, ideològics i econòmics, van utilitzar per enquadrar, armar i dirigir les classes subalternes. Vet ací l'objecte d'aquest treball.

LA SOCIETAT BASCA A LA PRIMERIA DEL SEGLE XIX

A mitjan set-cents la societat basca era encara una societat essencialment agrària, tot i que els sectors comercial i industrial havien assolit un creixement notable. Independentment del règim de tinença de la terra, l'agricultura de la regió era en mans de camperols parcel·laris que feien servir exclusivament mà d'obra familiar, gairebé no disposaven del capital tècnic per cultivar les seves cinc o sis hectàrees i dedicaven la major part de la producció a l'autoconsum. Aquesta imatge admet algunes matisacions que, tanmateix, no distorsionen la visió de conjunt.⁵ La baixa productivitat i la fluctuació anual de les collites mantenien permanentment un sector ampli dels camperols a punt de fer fallida. La contrarietat més mínima posava el camperol a mans de l'usurer: no retornar els diners en el termi-

5. En relació amb l'estructura de la propietat, es poden distingir tres zones escalonades de nord a sud. La major concentració de propietaris es corresponia amb el vessant atlàntic, que produïa blat de moro, i que a

ni assenyalat significava perdre el ramat o, fins i tot, la finca que no estava protegida, cal entendre vinculada, contra la voracitat del capital comercial.

Malgrat el relatiu predomini d'una petita propietat, que no exclou l'existència de latifundis dispersos en una munió de parcel·les minúscules, la societat basca estava molt estratificada i fortament jerarquitzada, contràriament al que defensa un determinat corrent historiogràfic.⁶ L'estatus social era definit no tant per la condició nobiliària com pel patrimoni personal, ja que per exercir els càrrecs públics calia acreditar la possessió d'una quantia determinada de béns seents. Fortuna i noble-

sa grans trets englobava la totalitat de les províncies de Biscaia i Guipúscoa, el nord d'Àlaba i les valls pirinenques navarreses fins a la conca de Pamplona; més al sud, a les zones productores de blat d'Àlaba i la Navarra mitjana, els percentatges s'invertien a favor dels arrendataris. Tan sols a La Rioja alabesa i a La Ribera navarresa, comarques productores de vins que havien trencat el cercle de l'autoconsum i s'orientaven cap a una agricultura més comercialitzada, abundava la mà d'obra assalariada. Potser no fou una senzilla coincidència que, per bé que el carlisme va arrelar amb força allà on predominava la petita propietat, no es va mostrar tan vigorós allà on predominaven els jornalers, sens dubte els membres menys integrats a la comunitat camperola.

6. Sobre la inconsistència de l'igualitarisme, vegeu OTAZU, A. de, *El igualitarismo vasco. Mito y realidad*, Sant Sebastià, 1973. Si alabesos i navarresos estaven sotmesos des de l'antiguitat a la divisió d'estats, a Biscaia i Guipúscoa un procés accelerat de diferenciació social havia devaluat el privilegi de noblesa universal que s'havia aconseguit a la fi de l'Edat Mitjana. Quan el 1787 es va fer el cens de Floridablanca, la meitat de la població havia perdut l'estatut de noblesa i, al començament de la centúria següent, gairebé a tots els pobles d'aquestes províncies es feien llistes de nobles i plebeus, segons que explica HUMBOLDT, W. F.

solien anar plegades perquè quan mancava la primera no tardava a desaparèixer la segona. Com en tota societat pre-industrial, la jerarquització s'establia a partir de la relació amb la terra. Els grans terratinents que monopolitzaven els càrrecs més rellevants de l'Administració provincial, sovint amb títol nobiliari, ocupaven el vèrtex superior. A sota se situaven els nobles que vivien de les curtes herències, sovint carregats de deutes, tot i que alguns podien ser amos de molins i ferreries; líders naturals de la comunitat rural i, com a tals, vocals perpetus del municipi, llur influència social i ideològica era molt superior a la seva importància econòmica. En els llindars de subsistència i gairebé sense representació institucional, es movia una franja àmplia de petits propietaris no nobles, masovers i jornalers de condició molt diversa. Pobres, vagabunds i marginats en general ocupaven l'últim lloc de l'escala social.

Tot i que encara minoritaris, els sectors no agrícoles van anar agafant un protagonisme creixent al voltant de les viles industrials de l'interior o de les activitats comercials dels ports marítims i dels enclavaments duaners de l'interior. Respectables homes de negocis, comerciants a l'engròs, coneguts banquers, buròcrates i escrivans, juntament amb les dignitats eclesiàstiques i els propietaris absentistes, formaven un patriciat urbà que, massa sovint, canalitzava els beneficis cap a la compra de terres. Al seu costat, però sense confondre-s'hi ni pel nivell de rendes ni per la humil extracció social, hi podem distingir un actiu grup de gent dedicada a altres activitats, potser no tan honorables però no per això menys lucratives, com l'especulació de grans, el préstec usurer, l'arrendament de delmes o el coronament dels proveïments municipals. Petits botiguers, artesans, servents i postulants de tota mena ocupaven

von, *Los Vascos. Apuntaciones sobre un viaje per el País Vasco en la primavera del año 1801*, Sant Sebastià, 1975 (reed.), p. 86.

els estrats inferiors de la societat urbana. Amb una concentració immensa de riquesa, Bilbao, Sant Sebastià, Vitòria i Pamplona exercien una influència econòmica i cultural cada vegada més considerable sobre els camps dels voltants. Però, davant dels camperols, la ciutat s'alçava com un cos estrany, amb un sistema de valors diferent i fins i tot amb una llengua diferent.⁷ La tradicional rivalitat camp-ciutat en alguns casos va assolir caires dramàtics, com el 1804, quan els vilatans dels voltants prengueren Bilbao per assalt.

Aquesta complexa estructura social no era exempta de tensions, però tampoc no hi faltaven mecanismes institucionals i institucionalitzats per solucionar-les. Veritable constitució interna, el règim foral⁸ era alguna cosa més que un simple record de la ja llunyana integració de les províncies basques a la corona de Castella. Informal mecanisme d'administració territorial al servei de la monarquia, el règim foral era, així mateix, l'instrument mitjançant el qual l'oligarquia provincial assegurava el domini. Però també una mena de moral per tal com regulava les relacions interpersonals en sancionar els costums, els usos i les tradicions de la comunitat.⁹ Si des d'una perspecti-

7. Nombrosos testimonis indiquen el retrocés de l'èuscar des de mitjan segle XVIII. En vigílies de l'esclat carlí, l'eclesiàstic Agustín Pascual de Iturriaga va denunciar davant la Junta General de Guipúscoa el procés d'aculturació que estava patint el país i augurava que, si no s'hi posava remei aviat, «*nuestra lengua nativa [corre] hacia su total desaparecimiento*», cit. per. LASA, J. I i col·l., *Sobre la enseñanza primaria en el País Vasco*, Sant Sebastià, 1968, p. 151.

8. Seria més exacte parlar de règims forals, en plural, perquè les ordenances particulars d'Àlaba, Biscaia i Guipúscoa eren semblants, però no idèntiques. Navarra encara tenia una personalitat més acusada, ja que fins al 1841 va mantenir l'entramat jurídic-institucional propi d'un regne.

va sociològica el fur actuava com un element estabilitzador del món tradicional amb què s'identificava i li servia de referència, en el vessant més estrictament polític resultava imprescindible, tant per interpretar els esdeveniments exteriors com per dirimir els conflictes interns, perquè aquest règim privatiu operava en dos plans ben diferents. D'una banda, reconeixia l'existència de la Província, cos intermedi amb personalitat jurídica pròpia i dotat d'una certa autonomia funcional i amb capacitat per assumir la representació dels habitants davant del monarca; de l'altra, ordenava l'exercici del poder, en determinar tant les condicions necessàries per ocupar els càrrecs públics com les vies d'accés al govern provincial.

Els territoris d'Àlaba, Biscaia i Guipúscoa s'articulaven en municipis i germandats; dualitat que al mateix temps reflectia la configuració de dos àmbits administratius diferents, gairebé sense interferències entre ells. Mentre que els municipis es regien d'acord amb llurs ordenances sancionades pel Consell de Castella, del qual, a més, depenien orgànicament, els assumptes que afectaven el conjunt de la població quedaven en mans dels procuradors de la germandat. Amb l'excepció de Guipúscoa, on prevalia la representació proporcional, cada apoderat tenia un vot, i la voluntat de la província equivalia a la suma de les voluntats individuals dels procuradors reunits en junta general. Aquest rudimentari sistema de participació va ser qualificat per Larramendi, a mitjan set-cents, com «*un gobierno aristocrático mixto de democracia*». És a dir, com un règim decididament oligàrquic on només hi eren representats els notables rurals i el patriciat urbà, ja que la doble exigència d'acreditar una determinada quantia de béns seents —els milers— i de parlar i escriure correctament el castellà exclouia gran part de la població.¹⁰

9. FERNÁNDEZ ALBALADEJO, P., «Guipúzcoa 1839-1868: La recomposición de una sociedad», a *Moneda y Crédito*, núm.155, 1980, pp. 42-43.

Aquesta exposició succinta no desmenteix la ductilitat del règim provincial per acomodar-se als interessos de la monarquia o a les pròpies necessitats de l'elit dirigent, ja fos per impuls de la mateixa legislació reial o pels acords presos en junta general. És clar que, en no tenir un fonament escrit suficientment ampli i sistematitzat, el fur podia donar lloc a interpretacions diferents, i fins i tot contradictòries, entre les diverses parts implicades. I és que, en paraules de Javier Corcuera, «allò que significa el fur a cada moment, allò que hi ha sota de la formulació abstracta "*defensa de los fueros*", són reivindicacions concretes, històricament mudables a mesura que les transformacions o crisis econòmiques alteren les necessitats dels diversos grups socials». Precisament, una d'aquestes crisis, d'efectes molt més greus que els simples transtorns econòmics, va comportar a la llarga la desintegració d'un model cultural basat en les relacions comunitàries i de veïnatge.¹¹

ELS EFECTES DE LA CRISI

La inflació desencadenada el darrer terç del segle XVIII va atiar el descontentament social. La pressió demogràfica va estimular la puja de les rendes agrícoles i va atreure capitals ocio-

10. Sobre el funcionament de les institucions forals, vegeu MARICHALAR, A., i MANRIQUE, C., *Fueros de Navarra, Vizcaya, Guipúzcoa y Alava*, Sant Sebastià, 1971, que en realitat és una reedició del volum II de la coneguda *Historia de la legislación y recitaciones del Derecho civil en España*, Madrid, 1861-1872, 9 vol.

11. Des del punt de vista antropològic, cal destacar els estudis d'ECHEGARAY, B., *La vecindad. Relaciones que engendra en el País Vasco*, Sant Sebastià, 1933; LEFEVBRE, Th., *Les modes de vie dans les Pyrénées Atlantiques Orientales*, París, 1933; CARO BAROJA, J., *Los vascos*, Madrid, 1949; ARPAL, J., *La sociedad tradicional en el País Vasco. (El estamento de los hidalgos en Guipúzcoa)*, Sant Sebastià, 1979; BEGUERIE, P., *Le Pays Basque, de la superstition à la religion*,

sos, moltes vegades a costa de la rompuda del sotabosc o de la privatització clandestina de comunals, que provocà la queixa freqüent entre els camperols més pobres. La posterior concate-nació de males anyades a la primeria de segle i l'increment brutal dels preus dels productes de primera necessitat van agreujar el malestar. La crisi, en principi rural, va afectar més tard l'artesanat urbà a causa del brusc descens de la demanda. També la siderúrgia, sens dubte el sector no agrari més important de l'economia basca, feia temps que patia la competència creixent dels ferros nòrdics, que, en ser tan barats, amenaçaven fins i tot de disputar el mercat peninsular al ferro basc.¹² A més, el cors britànic, primer, i, després, l'emancipació de les colònies americanes van reduir de manera notable el comerç marítim, amb una gran pèrdua per a les drassanes. Per si no fos prou, la descapitalització ocasionada per les guerres contra la França revolucionària —1793-1795 i 1808-1814— va fer que la situació esdevingués insostenible. Situació que no va millorar tampoc en acabar la Guerra de la Independència perquè, a la deterioració i la desorganització de l'estructura productiva, s'hi va afegir, com ja va indicar J. Fontana, l'increment de la pressió fiscal en una conjuntura deflacionista.¹³

L'aparició del bandolerisme a gran escala testimonia la magnitud i la intensitat de la crisi social que afectava el País

1982; DD.AA., *Lies et Passeries dans les Pyrénées*, Tarbes, 1985.

12. GONZÁLEZ PORTILLA, M., «La industria siderúrgica en el País Vasco: del *verlangssystem* al capitalismo industrial», a *Crisis del Antiguo Régimen e industrialización en la España del siglo XIX*, Madrid, 1977, pp. 117-181. BILBAO, L. M i FERNÁNDEZ DE PINEDO, E, «Auge y crisis de la siderometalurgia tradicional en el País Vasco (1700-1850)», a *La economía española al final del Antiguo Régimen*, Madrid, 1982, t. v, pp. 133-228.

13. FONTANA, J., «La crisis agraria de comienzos del siglo XIX y sus

Basc. Al marge de propostes més o menys irrealitzables, com la redistribució de la propietat de la terra defensada per J. A. de Zamácola,¹⁴ la classe dirigent va optar per solucions més expeditives per restablir l'ordre. Tot just acabada la guerra contra la Convenció, les tres diputacions provincials, cadascuna en el seu districte, van establir una policia rural per «*atajar los infinitos robos, muertes y heridas habidos de un tiempo a esta parte*». Les mesures repressives es van complementar amb d'altres de caràcter eminentment polític, i, a l'empara de la seva avantatjada situació institucional, els nobles van fer valer llurs privilegis estamentals per desviar cap a altres grups socials el cost de la crisi. Així, en molts ajuntaments basco-navarresos les *veintenas*, representació selectiva i minoritària dels veïns més rics, van substituir els consells oberts; a Àlaba, a més, es van reservar els càrrecs d'alcalde i de procurador de germandat, i els *honrados labradores* van quedar en una posició tan molesta que van oferir mig milió de rals a Ferran VII a canvi de l'ennobliment col·lectiu. Però, assabentats de l'oposició dels nobles, van reiterar les queixes «*en recurso que nos es forzoso hacer para desunirnos i separarnos absolutamente de los preceptos de Provincia en la que no tenemos representación, ya que nos sujetan contra todo derecho legal, solicitando finalmente nuevas leyes sin Fuero alavés por librarnos de una vez de tantos Reyezuelos cuantos son los nobles que nos hacen perder las almas y consumir las haciendas*».¹⁵

repercusiones en España» a GARCÍA SANZ, A. i GARRABOU, R. (ed.), *Historia agraria de la España contemporánea*, Barcelona, 1985, t. I, pp. 103-128.

14. ZAMÁCOLA, J. A., *Historia de las naciones vascas de una y otra parte del Pirineo septentrional y costa del mar Cantábrico...*, Auch, 1818, t. III, pp. 288-289.

15. Arxiu Provincial d'Àlaba, *Actes de la Junta Particular*, 6 d'octu-

Quasi simultàniament es va obrir un altre front conflictiu, aquesta vegada al voltant de les duanes. Pels responsables del Ministeri d'Hisenda, l'eliminació de les duanes interiors era no tan sols una qüestió fiscal, sinó també la condició indispensable per posar fi a les importacions incontrolades i protegir la indústria nacional. Però, davant de la impossibilitat d'assolir un acord amistós a causa de l'obstinació dels «jauntxos» en la defensa del lliure comerç,¹⁶ van decidir de forçar-los mitjançant la pressió econòmica. Per mitjà de diverses disposicions legals, el Govern va restringir la lliure circulació de moneda, va gravar els productes que entressin a Castella amb drets d'estrangeria i va prohibir el tracte directe dels ports bascos amb Amèrica, fins i tot després de la publicació del Reial decret del 1778. Els qui estaven interessats en el fàcil accés als mercats peninsular i colonial creien que el trasllat era inevitable per remuntar les dificultats econòmiques, i acceptaven la reforma de l'ordenació foral en aquest punt; però la seva opinió era minoritària a les juntes generals, que, dominades pels notables rurals, assumien com a propis els interessos dels consumidors. Aquesta divergència de parers va difuminar l'homogeneïtat mantinguda fins llavors entre comerciants i hisendats, les dues faccions del bloc dirigent. La ruptura es va confirmar en la mesura que els projectes esgrimits pels uns i els altres es presentaren com a alternatius, o el que és el mateix, com a excloents. La noblesa rural, ben protegida de la voracitat del capital comercial mitjançant la vinculació del patrimoni, pensava que era possi-

bre de 1818, f. 120.

16. Encara que el 1717 Felip V va decretar el trasllat de les duanes des dels ports secs de l'interior fins a la costa, al cap d'un temps va anul·lar aquesta resolució després d'esclafar una revolta provocada per l'augment de preus induït pels nous aranzels, FERNÁNDEZ DE PINEDO, E., *Crecimiento...*, pp. 391 i ss.

ble contenir el procés de pauperització reforçant les estructures de l'Antic Règim. La burgesia, en canvi, era partidària de la liberalització dels recursos productius —incloent-hi, per descomptat, la propietat de la terra— i la integració del mercat nacional, que s'aconseguiria amb el trasllat de les duanes a la costa.¹⁷

D'aquesta manera, allò que inicialment es va plantejar com un desacord sobre la política econòmica que calia seguir, va acabar convertint-se en un enfrontament ideològic. En coincidir la fractura interna de la societat tradicional basca amb una crisi d'àmbit superior, hisendats i comerciants es van identificar amb els partits polítics d'àmbit nacional i les baralles intestines van quedar emmarcades en un nou discurs polític. Mentre la burgesia urbana va secundar el text constitucional gadità, que sens dubte recollia gran part de les seves aspiracions,¹⁸ els «jauntxos» van donar suport sense reserves als drets absoluts de Ferran VII, perquè només la intangibilitat de l'ordenació jurídic-tradicional podia garantir la continuïtat dels furs, i amb ells el domini que fins llavors havien anat exer-

17. Seria ingenu de pensar que comerciants i hisendats constituïen sengles blocs monolítics. El posicionament individual estava en funció de la major o menor integració de cada un en l'economia de mercat. Els grans terratinents navarresos, per exemple, estaven més interessats en la desamortització i en el lliure accés dels seus excedents al mercat castellano-aragonès que no pas en la defensa dels privilegis forals, com han posat de relleu DONZAR, J. M., «Economía, desamortización y revolución liberal burguesa» a *IX Congreso de Estudios Vascos. Antecedentes próximos de la Sociedad Vasca actual. Siglos XVIII y XIX*, Bilbao, 1983, pp. 109-125, i RÍO ALDAZ, R. del, «El problema de las aduanas en las Cortes de Navarra de 1828-1829. Replanteamiento de la cuestión», a *ibíd.*, pp. 385 i ss.

18. ORTIZ de ORRUÑO, J. M., *Álava durante la ocupación napoleónica. Reconversión fiscal y desamortización*, Vitòria, 1983, pp. 46 i ss.

cint. Si per als notables els furs significaven el control del govern provincial, per a les classes subalternes equivalien a menys impostos, exempció de quintes i accés barat a determinats béns de consum estrangers.

LA PENOSA EXPERIÈNCIA DEL TRIENNI CONSTITUCIONAL

Amb el canvi de règim, l'antic sistema institucional fou desmantellat i les províncies basques van quedar sotmeses a la legislació general. Els caps polítics i les diputacions provincials van reemplaçar l'antic sistema de juntes generals i diputacions forals, les duanes es van traslladar a la costa i van desaparèixer els particularismes fiscals, militars i judicials. L'impacte d'aquestes mesures, i d'altres no tan espectaculars encara que igualment decisives, es féu notar de seguida. Si l'impuls uniformitzador del nou règim va reduir considerablement la capacitat de maniobra dels notables en els plans local i provincial, amb la supressió de les hisendes forals van deixar de rebre els interessos que produïen els censos que tenien imposats.¹⁹ En una situació pitjor encara quedava el clergat: a la reducció del delme a la meitat s'afegia el tancament de convents i la venda del patrimoni en subhasta pública. Els estrats més baixos dels camperols tampoc no tenien motius per sentir-se satisfets. La llibertat d'arrendaments, la privatització de comunals, el servei militar obligatori o l'increment de la pressió fiscal, que per descomptat no compensava la disminució de la prestació decimal,

19. Vegeu RÍO ALDAZ, R. del, «La implantación del nuevo sistema fiscal y el fracaso del régimen liberal del Trienio ante el problema de la deuda pública navarra», a *I Congreso de Historia de Navarra. Siglos XVIII, XIX i XX*, Pamplona, 1986, t. I, pp. 409-424, i AGIRREAZKUENAGA, J., i ORTIZ de ORRUÑO, J. M., «Las Haciendas Forales de Álava, Guipúzcoa y Vizcaya entre 1800 y 1878», a *Ekonomiaz*, núm.9-10, 1988, pp. 75 i ss.

van endolcir el record del feia poc tan injuriat *régimen foral*: al capdavall, eren preferibles les exempcions concretes a les nebuloses promeses de llibertat i igualtat que oferien els constitucionals.

Obstinats a fer la pròpia revolució sacrificant els interessos de col·lectius molt amplis, els liberals van facilitar la reconciliació de les classes subalternes amb les elits tradicionals. En aquest ambient de crispació sovintejaren els pasquins que convidaven a la insurrecció.²⁰ La primitiva hostilitat dels camperols, sota la cobertura ideològica del clergat —no deixa de ser simptomàtic, per exemple, que l'alçament reialista de Salvatierra es produís precisament el dia de Dijous Sant de 1821— i l'ajuda més o menys encoberta dels notables es va transformar en una rebel·lió oberta. A mig camí entre la protesta política i el simple bandidatge, van infestar el país multitud de petites partides reialistes sovint capitanejades per rectors rurals.²¹ Encara que foren

20. Serveixi d'exemple la traducció més o menys literal d'aquests versos escrits en euskera i atribuïts al capellà de Markina-Xemein que recull IRIGOYEN, A., «Konstituzioto dama eta beltzak», *Zehatz* II, núm. 3-4 1978, pp. 43 i ss.: «Com si (els liberals) no poguessin saciar-se de la suor aliena/ cada dia ens demanen encàrrecs i impostos,/ patent, registre i moltes altres coses./ No és estrany que fins a Barrabàs incitin!/[...]/ Ens l'han feta bona als bascs/ amb les freqüents lleves i milícies./ Adéu als nostres furs, adéu a la noblesa./ Sembla com si la gent d'aquí estigués acovardida./ [...] Els bascs honrats i nobles/ volen conservar les lleis dels avantpassats./ Per això els nois han agafat les armes,/ també ho faríeu els vells si fóssiu joves./ [...] La constitució ens ha ofert boniques propostes/ però la llibertat, l'autoritat i la riquesa són per als liberals.»

21. MONTROYA, P. de, *La intervención del clero vasco en las contiendas civiles, 1820-1823*, Sant Sebastià, 1971. Per a una anàlisi més deta-

fàcilment vençudes per les tropes governamentals, aquest episodi es va convertir en una mena d'assaig general —lleves forçoses als pobles desguarnits, requises extraordinàries i represàlies contra els veïns més negligents— del que al cap de deu anys havia de ser la insurrecció carlina.

El restabliment de la monarquia absoluta va comportar no sols la reposició dels furs, sinó també l'enfortiment dels règims provincials, que van augmentar l'autonomia respecte del poder central i en van ampliar considerablement el cercle de competències. En aquest procés, les diputacions es van convertir en la peça clau de l'engranatge foral i desenrotllaren una vocació decididament intervencionista.²² Durant l'anomenada *década ominosa* van assumir el nomenament dels alcaldes a partir d'una terna presentada pels pobles en detriment de la Cancelleria de Valladolid; amb la consegüent dispensa reial, les autoritats forals van obtenir la prefectura provincial de la noucreada policia i van assumir la direcció dels voluntaris reialistes, una organització paramilitar en altres províncies encomanada a militars professionals d'acreditades idees absolutistes. Els notables, des d'unes bases de poder tan sòlides, van recuperar el control social i van estendre el domini de manera incontestada.

Els constitucionals o els qui eren considerats com a tals —per a la qual cosa n'hi havia prou d'haver estat regidor durant el Trienni— van ser depurats. L'activa burgesia rural tampoc no es va deslliurar dels anatemes reaccionaris. Si a Àlaba els *abastecedores* van quedar inhabilitats per exercir l'apoderament de les germandats, a Biscaia els *especuladores* van ser acusats

llada de l'activitat contrarevolucionària a Navarra durant aquest període, vegeu RÍO ALDAZ, R. del, *Orígenes de la guerra carlista en Navarra (1820-1824)*, Pamplona, 1987.

22. PORTILLO, J. M., *Los poderes locales en la formación del régimen foral. Guipúzcoa (1812-1850)*, Bilbao, 1987, pp. 61 i ss.

d'atemptar contra l'harmonia social davant la Junta de Guernica pel marquès de Valdespina i Pedro Novia de Salcedo, futurs dirigents de la rebel·lió carlina. Durant aquests anys les relacions entre el patriciat urbà i els notables rurals van esdevenir particularment tenses, i fins i tot arribaren a la ruptura a Guipúscoa quan els apoderats de Sant Sebastià van abandonar la Junta General després d'impugnar l'autoritat de la província.²³ En mantenir-se de manera tan interessada com falsa la identificació entre *rico i liberal*, es van cometre tota mena d'arbitrarietats, i l'oligarquització va arribar a extrems increïbles: la corporació de Vitòria va recórrer al rei dues vegades per sol·licitar l'habilitació de nous subjectes que poguessin exercir els oficis de consell davant la impossibilitat de completar la plantilla si s'havien de respectar els buits i les incompatibilitats de sang establertes per l'ordenança municipal.

Paradoxalment, la reconciliació de la comunitat camperola sota el lideratge dels notables rurals, que va resultar afavorida per l'amarga experiència del Trienni Liberal, no va implicar cap redistribució del poder a favor de les classes subalternes, que van continuar excloses dels òrgans decisoris. Però amb la intenció de mantenir aïllada la burgesia urbana, els notables van encoratjar l'entrada massiva de camperols i artesans al cos dels naturals armats, nom que prengueren aquí els voluntaris reialistes. Prescindint dels prejudicis estamentals, van acceptar a la «*milicia real voluntaria a toda clase de personas, de qualquiera estado y condición que sean, nobles o plebeyos, que quieran alistarse en ella, siempre que merezcan por sus buenas costumbres y adhesión a la justa causa, ser admitidos*». Mitjançant impostos especials creats amb aquesta finalitat, les diputacions fo-

23. L'enfrontament entre Sant Sebastià i Guipúscoa ha estat reconstruït per MÚGICA, J., *Carlistas, moderados y progresistas*. Claudio Antón de Luzuriaga, Sant Sebastià, 1950.

rals van finançar l'equipament d'aquesta força paramilitar que fins i tot disposava de peces d'artilleria. Segons l'observador britànic Francis Bacon, els voluntaris reialistes basco-navarresos no eren menys de 57.000 i, quan va morir Ferran VII, disposaven «*de iguales medios que el gobierno*».²⁴

Malgrat l'exageració d'aquestes afirmacions, és inqüestionable que la situació particular de les províncies amb fur va permetre de crear un formidable aparell militar. «Vist d'aquesta manera —ha escrit Albaladejo— és evident que l'existència d'un règim foral fou la causa de la guerra, però no tant perquè es lluités per defensar-lo, com perquè les peculiaritats de la seva organització van permetre que els que havien pactat amb l'absolutisme espanyol poguessin preparar la revolta».²⁵ Creiem, però, que aquesta opinió s'ha de revisar, ja que la defensa dels furs, o si més no d'una determinada concepció de la foralitat, va tenir un paper molt principal en l'esclat de la insurrecció. I no perquè l'absolutisme d'última hora es llancés a l'assalt del règim provincial, sinó perquè els beneficiaris principals —els «jauntxos»— tenien seriosos dubtes sobre les intencions del reformisme administratiu representat per reialistes de la talla de López Ballesteros.

24. BACON, F., *Historia de la Revolución en las Provincias Vascongadas y Navarra desde 1833 a 1837 con una reseña política y religiosa de España*, Sant Sebastià, 1973 (reed.), pp. 103 i ss. Fos com fos, el formidable aparell militar de les diputacions basques va suscitar el temor del comte de Salazar, ministre de Marina, i així ho va exposar als companys del gabinet. Sobre la importància dels voluntaris armats biscaïns, vegeu BARAHONA, R., *op. cit.*, cap. 7.

25. FERNÁNDEZ ALBALADEJO, P., *La crisis ...*, p. 369.

LA RUPTURA DELS NOTABLES AMB L'ABSOLUTISME MODERAT

Si bé de manera oficial la monarquia absoluta no va qüestionar mai obertament l'existència dels règims forals, a la pràctica no van faltar friccions entre els ministres de la Corona i les províncies amb fur. El desacord més greu, però no l'únic, venia de molt enrere i girava al voltant del trasllat de les duanes. Al contenciós econòmic s'afegí el fiscal, ja en temps de Carles IV, a causa de l'escassa aportació dels territoris amb fur a les despeses generals de la monarquia, que ha vien crescut molt a conseqüència dels reiterats conflictes bèl·lics mantinguts amb les potències continentals. Amb la publicació, el 1802, del *Diccionario* de la Real Academia, el debat es va estendre també al terreny doctrinal. Pels reialistes, els furs eren un conjunt de privilegis atorgats voluntàriament per diferents monarques i, consegüentment, també eren revocables. En canvi, pels apolo-gistes del règim foral, constituïen la prova evident d'un pacte respectabilíssim pel qual les províncies basques s'havien integrat a la corona de Castella i, en conseqüència, no es podien alterar sense l'acceptació expressa de les parts contractants.²⁶

Aquesta sorda oposició va esclatar amb intensitat durant el ministeri de López Ballesteros. El ministre d'Hisenda, aclaparat per l'abatiment de les finances reials,²⁷ estava disposat a retallar els privilegis fiscals dels territoris amb fur. Pel Reial de-

26. MAÑARICIA, A., *Historiografía de Vizcaya (desde Lope García de Salazar a Labayru)*, Bilbao, 1971, pp. 273-344, ha sintetitzat els arguments de totes dues parts i la cronologia d'un enfrontament verbal que assolí la intensitat màxima mentre López Ballesteros era ministre d'Hisenda.

27. Sobre la gestió de Ballesteros a Hisenda i la crítica situació financera, responsable, al capdavant, de la fallida política de la monarquia absoluta, FONTANA, J., *Hacienda y Estado en la crisis del Antiguo régimen español: 1823-1833*, Madrid, 1973.

cret del 16 de febrer de 1824 va exigir a les províncies d'Àlaba, Biscaia i Guipúscoa un donatiu conjunt de tres milions de rals anuals durant tres o quatre anys. Les diputacions no van dubtar a qualificar d'«antiforal» aquesta petició, tant pels termes en què estava redactada com per la intenció manifesta de transformar el que sempre havia estat considerat un servei voluntari en una contribució forçosa. No obstant això, van fer una contraoferta un xic més modesta, però que deixava fora de perill la naturalesa voluntària i gratuïta del subsidi, que en cap cas no s'hauria de comptar entre els ingressos ordinaris de l'Estat. Com a contrapartida, demanaven, a més de la supressió dels drets d'estrangeria, el tancament de fronteres als productes siderúrgics europeus i la lliure circulació de moneda entre els dos marges de l'Ebre, i també l'exempció definitiva de la quinta militar i l'establiment d'una seu episcopal. Gràcies a la mediació reial, i després de dos anys de tenses negociacions, pel març de 1826 s'arribà a un acord de principi sobre bases molt fràgils i inconcretes: quedava a l'arbitri de les províncies lliurar la quantitat que creguessin oportuna, encara que la satisfacció de les reivindicacions presentades seria proporcional a la generositat mostrada.²⁸

Una clàusula tan sibil·lina, d'altra banda coincident amb la personalitat de Ferran VII, difícilment podia conciliar els interessos de les dues bandes. Les diputacions es van reafirmar en la contraoferta inicial —set milions de rals, que pagarien en set terminis de set mesos cada un a comptar des del febrer de 1824— i van posar a disposició del reial erari tres milions de

28. Tot el que fa referència al donatiu de 1824 vegeu-ho amb més detall a AGIRREAZKUENAGA, J., *Vizcaya en el siglo XIX: Las finanzas públicas de un Estado emergente*, Bilbao, 1987, p. 463-469, i ORTIZ de ORRUÑO, J. M., *La Hacienda foral alavesa en la crisis del Antiguo Régimen (1800-1876)*, tesi doctoral inèdita, Vitòria, novembre de 1987, pp. 503 i ss.

rals, equivalents als tres terminis vençuts fins al març de 1826; la resta es faria efectiva en les dates previstes si el Govern donava proves de bona voluntat. Aquesta obstinació va irritar Ballesteros, que va criticar durament la mesquinesa del subsidi i la inoportunitat de barrejar-lo amb les reclamacions de greuges. El ministre lamentava *«los recelos, pequeñas miras y frívolos inconvenientes»* adduïts per les diputacions basques que havien privat el donatiu del *«carácter de generosidad y grandeza que lo hubiera hecho sumamente agradable a los ojos de S. M. y de toda la nación, aunque en el fondo no fuese más que el desempeño de las obligaciones que todos los pueblos tienen de contribuir, cada uno según sus leyes y fueros, a los gastos de conservación, seguridad e independencia del Estado»*. D'aquesta manera, el titular d'Hisenda no solament exigia el compliment exacte del que disposava el Reial Decret del 16 de febrer de 1824, sinó que, a més, exposava les seves tesis antiforalistes i «anivelladores».²⁹

L'inesperat alçament ultra dels malcontents³⁰ va restablir momentàniament la calma i va facilitar una efímera reconciliació entre el ministre i les autoritats forals. Les diputacions, tan aviat com van poder reunir uns altres tres milions, i en un clar intent de deslligar les diferències amb Ballesteros de la lleialtat a S. M., van posar aquesta suma a disposició del mo-

29. No deixa de ser eloqüent la resposta conjunta de les tres diputacions: *«Jamás ha existido una monarquía pura y absoluta sin algunas provincias i clases privilegiadas, las que sirven de baluarte inexpugnable contra las ideas democráticas. Cuando llegan a deprimirse las provincias y clases privilegiadas no tarda en disputarse la calidad y el número de prerrogativas inherentes a la soberanía del monarca y en balacear[se] el mismo trono.»*

30. Sobre el significat d'aquells fets, vegeu TORRAS, J., *La Guerra de los Agraviados*, Barcelona, 1967.

narca. La seva contribució en defensa del tron va anar més enllà del donatiu en metàl·lic, agraït públicament a les pàgines de la *Gaceta*. La ràpida mobilització dels naturals armats va desbaratar la temptativa ultra de Lausagarreta, derrotat i finalment detingut al límit d'Àlaba amb Guipúscoa, i va evitar així l'aparició d'un segon focus insurreccional de conseqüències imprevisibles. Per reblar aquest cop d'efecte, a mitjan novembre de 1827 les diputacions van enviar una comissió especial a Barcelona, on en aquells moments encara es trobava el rei, per tal de felicitar-lo per la resolució del conflicte i demanar-li que, quan tornés a la cort, es dignés a visitar les províncies basques. Mesos després, en efecte, Ferran VII va ser rebut multitudinàriament i fou complimentat per les autoritats de fur.

Però, conjurat el perill, Ballesteros va reobrir les hostilitats en estimar aquests tres milions com un servei diferent, sense relació amb la comanda de 1824, i en sol·licitar al director general de Rendes el total dels descoberts de les províncies basco-navarreses amb la intenció de reclamar-los. Sembla que aquesta vegada la cosa anava de debò, perquè el Govern estava acantonant tropes per cobrar el donatiu mitjançant la força.³¹ Quasi simultàniament, el ministre de la Guerra va expressar el desig d'estendre la lleva de l'exèrcit als territoris de fur i, el setembre de 1830, va demanar a les diputacions que aportessin conjuntament mil homes o, si no, l'import del seu manteniment, com ja havia succeït altres vegades. Però una altra vegada la casualitat es va aliar amb les autoritats de fur: la invasió de Mina, el mes

31. Des de feia un quant temps diversos ministres anaven insinuant la possibilitat d'una intervenció militar per forçar la voluntat de les diputacions basques. Si el 1825 aquesta opció va ser defensada per Salazar, ministre de Marina (Arxiu de la Presidència del Govern. Actes del Consell de Ministres, 1825 A 1/1, ff. 418-420), el 17 de juny de 1827 el Consell de Ministres va acordar «preparar una providencia y

d'octubre d'aquell any, va esdevenir providencial. Només de saber-se la notícia, les diputacions van oferir a S. M. cent mil rals mensuals durant el temps que duressin els disturbis i van mobilitzar el seu formidable aparell militar per frenar la penetració dels liberals exiliats. Amb l'ajuda de les tropes regulars, els naturals armats, els caps més destacats dels quals serien condecorats pel rei, van dispersar els invasors i van obligar el general navarrès a expatriar-se. Les autoritats forals van aprofitar el ràpid desenllaç de l'incident per manifestar l'adhesió a Ferran VII i recordar-li, al mateix temps, que el pagament de la totalitat del donatiu estava condicionat a la satisfacció de les reivindicacions ja conegudes.

En definitiva, si els postulats ideològics de l'absolutisme monàrquic no eren incompatibles amb l'existència dels furs, els qui, com Novia de Salcedo, Verástegui o Zabala, havien viscut de prop el contenciós plantejat sobre el donatiu, la creixent intransigència del Govern per admetre les exempcions militars o les contínues pressions governamentals per traslladar les duanes a la costa, tenien motius suficients per desconfiar d'un règim cada vegada menys procliu a respectar els privilegis del país. En una conjuntura política dominada per la incertesa, amb una conspiració formidable que tenia precisament l'epicentre a la Cort i que, segons semblava, comptava amb adhesions molt qualificades, l'elecció entre el continuisme governamental de Cea Bermúdez i l'alternativa ultra del *Pretendiente* oferia pocs dubtes. Com ja va

enviar un cuerpo militar a dichas Provincias que cobre la cantidad devengada por el expresado Donativo» (ib., 1827 A 1/4, f. 298). El 31 de març de 1830 encara «*el Consejo propuso a S.M. que antes de todo tenga a bien mandar se aumente la fuerza militar que hay dentro de las Provincias Vascongadas en el punto de San Sebastián con alguna caballería [...] u otros puntos y con unos 1.500 hombres además*», ibíd., 1830, A 1/7, ff. 83-84.

indicar al seu dia Pedro Pascual de Uhagón, l'únic diputat liberal de la Senyoria al moment d'esclatar la insurrecció, els notables alçaren «*el partido de la resistencia armada*» amb l'única finalitat d'avortar «*toda providencia que en lo más mínimo se rozase con los fueros, privilegios, usos y costumbres que [...] gozaban de hecho o de derecho*». ³²

A TALL DE CONCLUSIÓ

Que la Guerra dels Set Anys constitueix el desenllaç final de la crisi de l'Antic Règim resulta inqüestionable. Que més enllà de la lluita dinàstica el conflicte encobreix la protesta violenta dels sectors sacrificats per la revolució liberal, també; d'aquí ve l'heterogeneïtat social del carlisme i la indefinició del seu projecte polític més enllà del simple restabliment de la *tradición*. Fins i tot hi ha un consens més o menys explícit a l'hora de tipificar la contesa com una rebel·lió de base camperola precedida per les insurreccions del Trienni Constitucional, molt abans, per tant, que cristal·litzés un partit carlí pròpiament dit. ³³ Però aquesta unanimitat es trenca a l'hora de buscar les causes de la molt desigual implantació territorial del carlisme. De vegades s'ha volgut explicar aquesta circumstància en funció de l'estructura de la propietat: la filiació carlina devia ser més intensa a les comarques on predominaven els petits propietaris; altres vegades s'ha pensat en la diferent evolució econòmica regio-

32. Redactat el 1834, l'*Informe evacuado por don Pedro Pascual Uhagon sobre los crímenes cometidos en el aciago alzamiento de 3 de octubre de 1833* va quedar inèdit fins al 1871.

33. Sobre els orígens del *partido carlí*, vegeu ARÓSTEGUI, J., «El manifiesto de la "Federación de Realistas Puros" (1826). Contribución al estudio de los grupos políticos en el reinado de Fernando VII» a *Estudios de Historia Contemporánea*, Madrid, 1976, I, pp. 119-185.

nal: el carlisme articulària la protesta social no tant a les comarques pobres com a les empobrides.³⁴

És cert que a l'àrea basco-navarresa la petita propietat tenia una incidència considerable i que la recessió econòmica fou particularment greu des de la fi del segle XVIII.³⁵ Però, amb intensitat variable, la conjunció de tots dos factors es donava també en altres zones del nord peninsular, per la qual cosa difícilment podrien justificar per ells mateixos el fervor carlí del país i la seva enorme contribució a l'esforç bèl·lic, molt superior al de qualsevol altra regió espanyola: si exceptuem les capitals de província i les comarques més meridionals d'Àlaba i Navarra, la resta del territori va quedar sota el control carlí quasi des del començament de la contesa i va proporcionar la major part dels recursos humans i materials, a més d'allotjar el *Pretendiente* i tot el seu seguici. Potser la clau d'aquest desmesurat entusiasme procarlí s'hagi de buscar en la capacitat de la petita noblesa rural basca per instrumentalitzar el malestar camperol i transformar la revolta en una veritable guerra civil. Sens dubte menys espontània del que s'ha anat dient fins ara, la mobilització de gran part de la població basca a favor del pretendent Carles només es pot explicar a partir de la ferma voluntat d'un sector de les elits tradicionals.³⁶

34. FONTANA, J., «Crisi camperola i revolta carlina», a *Recerques*, núm.10, 1980.

35. Entre les diferents monografies locals que corroboren les dificultats d'aquest període, destaquen els treballs de GARCÍA SANZ, A., *Demografía y sociedad de la Barranca de Navarra (1760-1860)*, Pamplona, 1985; URRUTIKOETXEA, J., «Demografía vasca en el siglo XVIII», a *Historia del País Vasco (siglo XVIII)*, Bilbao, 1985; ORTEGA, A. R., «Un modelo de población socialmente autofrenada: la Vizcaya oriental en el siglo XVIII», *Ernaroa. Revista de Historia de Euskal Herria*, núm.3, 1986, pp. 27-93.

D'acord amb les investigacions més recents, sembla que aquesta ferma voluntat dels notables és el resultat de la combinació, almenys, de tres factors concrets: una profunda crisi econòmica, responsable no sols de l'agitació que vivia el país sinó també de la ruptura entre hisendats i comerciants, les dues faccions del bloc dirigent; el penós record de l'experiència constitucional de 1820-1823, que va fer renéixer antigues lleialtats i va reconciliar els «jauntxos» amb la comunitat rural,³⁷ i, finalment, el paral·lel, i en certa manera contradictori, enfortiment del règim provincial amb el reialisme de López Ballesteros, ja durant la segona restauració absoluta de Ferran VII. Ara bé, cal demanar-se si l'absolutisme³⁸ dels notables ha de ser interpretat com un simple reflex defensiu davant l'ame-

36. Abundants testimonis documentals confirmen la realització de lleves forçoses als territoris controlats pels insurrectes des de la primeirada de novembre de 1833, segons que ha comprovat URQUIJO, J. R., «Represión y disidencia durante la primera guerra carlista. La policía carlista» a *Hispania*, 159, 1985, pp. 131-166.

37. Recentment, Fernández Albaladejo ha indicat, en un treball brillant, no exempt d'una certa autocrítica, que per analitzar la conflictivitat de la societat basca a la primera meitat del vuit-cents hauria estat més encertat d'aprofundir en el coneixement de les relacions comunitàries, pròpies de les societats tradicionals o premodernes, que no pas aplicar el concepte de lluita de classes sobre la base d'un rígid determinisme econòmic: FERNÁNDEZ ALBALADEJO, P., «El País Vasco: algunas consideraciones sobre su más reciente historiografía», a R. FERNÁNDEZ (ed.), *España en el siglo XVIII. Homenaje a Pierre Vilar*, Barcelona, 1985, pp. 536-564. Un suggeriment semblant el va fer ja fa algun temps TORRAS, J., «¿Contrarrevolución campesina?», a *Liberalismo y rebelión campesina, 1820-1823*, Barcelona, 1976, pp. 7-31. No obstant això, gairebé no s'ha explorat aquesta via d'investigació.

38. Absolutisme del qual dona bona prova el memorial dirigit a la

naça que planava sobre la comunitat rural de la qual ells es creien els principals valedors o si, al contrari, encobreix la defensa d'uns interessos més específics.

No oblidem que els «jauntxos», a diferència dels petits nobles rurals d'aquestes altres províncies, disposaven d'un sòlid aparell institucional i, per mitjà d'ell, d'una gens negligible capacitat de mediació entre la comunitat rural i la societat englobant. Però la importància del règim foral no es fonamenta sols en la potenciencialitat instrumental per armar i dirigir amplis sectors socials. Els furs canalitzaven una sèrie de lleialtats primàries que, si s'haguessin trencat, haurien erosionat el lideratge dels notables. Perquè els furs no solament legitimaven un sistema polític d'àmbit provincial relativament autònom que garantia

Regència el mes d'agost de 1823 per la Junta Particular d'Àlaba amb l'objecte de mostrar la disconformitat amb la hipotètica reunió de les Corts insinuada, probablement, pel duc d'Angulema. «[...] una facción ominosa y detestable [...] un agregado de malvados que son la hez del género humano [...] esparcen sobre la faz de la tierra el proyecto arriesgado y temerario de disminuir la autoridad soberana de Fernando mediante la formación de Cámaras [...] Está bien que la Nación vecina haya adoptado ese proyecto, pero en España son las circunstancias diversas. Aquí por fortuna no ha llegado la desmoralización hasta el grado que para gobernar el Monarca al Pueblo necesite el apoyo de las Cámaras; antes por el contrario; el adoptar semejante sistema sería dar un influjo, el más vigoroso, al germen del sistema constitucional. [...] Por otra parte en el gobierno representativo, o de muchos, no dejarían de tener parte los abominables Masones, los que con su sagacidad diabólica, desde sus centros tenebrosos conspirarían sin cesar contra el Trono y el Altar. Viva Fernando 7º, Viva el Rey absoluto: ésa fue la voz que resonó com mayor entusiasmo en todos los ángulos de esta feliz Provincia, y esta misma se ha repetido en todas las Provincias de España cuando se han visto libres de la tiranía constitucional [...] Esta

el domini dels notables, a més d'una sèrie d'exempcions fiscals i militars que, per descomptat, no eren indiferents a les classes subalternes, sinó que també constituïen una espècie de norma moral que podia ser invocada en moments crítics a la llum dels quals s'analitzaven els esdeveniments exteriors. Probablement, l'especial coloració del carlisme basc deriva de l'èmfasi a reivindicar la continuïtat de la societat tradicional a través de la defensa dels furs, entesos com un conjunt de valors incompatibles amb l'individualisme burgès. Que la qüestió foral no era un assumpte intranscendent ho demostra el compromís assolit a Bergara, pel qual gairebé tots els batallons bascos es mostraren disposats a depositar les armes, contra l'expressa voluntat del pretendent Carles, sempre que es garantís la continuïtat del règim foral.

leal Provincia desea ver libre su suelo de una multitud de sectarios disimulados, llenos de ipocresía, los que como Bampiros o duendes, mueven todos sus secretos resortes para volver a sumergir la Patria en el abismo de males que acabamos de sufrir, y de los que aún no estamosconvalecidos. Para curar esta peligrosa peste, juzgamos que el antídoto más poderoso y eficaz es el restablecimiento de la Santa Inquisición[...]», A. P. A., Actes de la Junta Particular, 29 d'agost de 1823, pp. 76-83.

*Aquest article està extret del llibre *Carlisme i moviments absolutistes*, Vic, Eumo, 1990, pp. 169-186.